

CORNELIUS CASTORIADIS
Dünyaya, İnsana ve Topluma Dair

Domaines de l'Homme

© 1986 Editions du Seuil

Le monde morcelé

© 1990 Editions du Seuil

İletişim Yayınları 214 • Politika Dizisi 14

ISBN-13: 978-975-470-335-1

© 1993 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1-3. Baskı 1993-2006, İstanbul

4. Baskı 2021, İstanbul

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Münevver Doğru

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadag, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

CORNELIUS CASTORIADIS

Dünyaya, İnsana ve Topluma Dair

*Domaines de l'Homme
Le Monde Morcelé*

ÇEVİREN *Hülya Uğur Tanrıöver*

CORNELIUS CASTORIADIS (1922-1997) İstanbul'da doğdu. Üç aylıkken ailesi Yunanistan'a göç etti. Atina'da hukuk, iktisat ve felsefe eğitimi gördü. İşgal sırasında Yunanistan Komünist Partisi'nin tavrını fazla şoven bulup Troçkistler'e katıldı. 1945'te Fransa'ya geçti ve Claude Lefort'la *Socialisme ou Barbarie* (Sosyalizm ya da Barbarlık) dergisini 1948'den itibaren yayımlamaya başladı. Bu arada Troçkist hareketle bağlarını kopardı. 1965'e kadar dergi etrafında oluşan çevrede yönlendirici bir rol oynadı. Psikanalize yönelip Lacan'ın oluşturduğu grupta yer aldı. *Socialisme ou Barbarie* dergisinde çıkan yazılarını 6 cilt olarak 10/18 dizisinde 1973'ten itibaren yayımladı: *La Société Bureaucratique (I): Les Rapports de Production en Russie* (1973); *La Société Bureaucratique (II): La Révolution Contre la Bureaucratie* (1973); *l'Expérience du Mouvement Ouvrier (I): Comment Lutter?* (1974); *l'Expérience du Mouvement Ouvrier (II): Proletariat et Organisation* (1974); *Capitalisme Moderne et Révolution (I): l'Impérialisme et la Guerre* (1979); *Capitalisme Moderne et Révolution (II): Le Mouvement Révolutionnaire Dans le Capitalisme Moderne* (1979). Temel eseri olan *l'Institution Imaginaire de la Société*'yi 1975'te yayımladı. Bu kitabın birinci bölümünün (*Marksizm ve Devrimci Kuram*) tercümesi İletişim Yayınları'nda 1997'de yayımlandı. Çeşitli dergilerde çıkan yazılarını ise beş kitapta topladı. Elinizdeki kitap bunların ikisi içinden (*Domaines de l'Homme* ve *Le Monde Morcelé*) yapılan bir seçmedir. Ayrıca Claude Lefort ve Edgar Morin'le 1968 olayları sırasında birlikte yazdıkları *La Brèche*, 1981'de yayımlanan *Devant la Guerre* ve gene 1981'de Daniel Cohn-Bendit'le birlikte hazırladığı *De l'Ecologie à l'Autonomie* adlı kitapları vardır. Marksist düşünce içinden onu aşmaya çalışan Cornelius Castoriadis 20. yüzyıl siyasal düşüncesinin önemli köşebaşlarından biridir.

İçindekiler

Önsöz / AHMET İNSEL.....	7
İmgesel Alan: Tarihsel-Toplum Alanında Yaratım	29
İktidar, Siyaset, Özerklik.....	53
Felsefenin Sonu (mu?).....	91
Eşitliğin Doğası ve Değeri.....	119
Psikanaliz ve Siyaset.....	143
Genelleşmiş Konformizm Çağı.....	161
Tanrıbilimsel Yaklaşım ve Fransız Devrimi	179
Günümüzde Marx	199
"Gelişme" ve "Akılcılık" Üzerine Düşünceler.....	215
Toplumun Kurumlandırılması ve Din	245
Yunanlılarda Polis ve Demokrasinin Yaratılması.....	273
Türkçe Terimce.....	331
Yunanca Terimce.....	337

ÖNSÖZ

Cornelius Castoriadis'in, 1936'da Metaxas diktatörlüğü altındaki Yunanistan'da Komünist Partisi'nin gençlik örgütüne girmesiyle başlayan ve 1997 sonunda Paris'te noktalanan siyasal ve düşünsel yaşamının farklı evrelerini bir kavramda, bir arayışta özetlemek gerekse, bunlar özerklik kavramı ve özerkliği bir devrim olarak tanımlama arayışı olurlar.

Castoriadis'in fikrî ve siyâsî gelişmesini bu özerklik kavramının ekseninde ele almadan önce, onun çalışmalarının son döneminde vardığı özerklik tanımını akılda tutmak yararlı olacaktır. Elinizdeki derlemede yer alan "İktidar, Siyaset, Özerklik" başlıklı yazısında özerkliği ve onun ortaya çıkışını şöyle tanımlar:

"Özerklik, 'olgular' üzerine değil de toplumun imgelemsel imlemleri ve bu imlemlerin olası temeli üzerine açık ve sınırsız bir sorgulama patlak verdiği anda, bir tohum halinde, ortaya çıkar. Bu hem başka türlü bir toplumun, hem de başka tür bireylerin adeta 'açılış'ının yapıldığı bir yaratım anıdır. Tohum terimini kullanmamın nedeni, özerkli-

ğın ister toplumsal olsun, ister bireysel, bir tasarı olmasıdır. (...) Sınırsız sorgulamanın ortaya çıkışı yeni bir tarihsel eidos yaratır (...) Sorulan şey, toplumsal düzeyde ‘Yasalarımız iyi midir?’ sorusu, ‘Yasalarımız adil mi? Hangi yasaları yapmalıyız?’ soruları, bireysel düzeyde de, ‘Düşündüğüm doğru mu? Doğru olup olmadığını bilebilir miyim ve nasıl bilebilirim?’dir. (...) Demokrasi ve siyasetin doğduğu an, ne yasa ya da hukukun, hattâ ne ‘insan hakları’nın egemenliği ne de yurttaşların eşitliği değil, topluluğun fiilî davranış tarzında yasanın sorgulanması olanağının ortaya çıkmasıdır. Hangi yasaları yapmalıyız? Siyaset işte bu sorunun sorulduğu anda doğar; bu arada tarihsel-toplumsal olarak fiilî özgürlüğün de doğduğunu söyleyebiliriz. (...) Özerklik: Auto-nomos, kendi özüne kendi yasalarını benimsetmek(tir) (...) Bizim değindiğimiz özerklik açısından, söz konusu olan, o özerkliğin hiç değişmeyen bir Akıl dahilinde, her zaman geçerli olacak bir yasaı keşfedip benimsemesi değil, yasa ve yasanın temelleri üzerine kendi kendini sorgulamak ve bu sorgulama karşısında gözleri kamaşıp kalacağına, yapmak ve kurumlandırmaktır (ve dolayısıyla, söylemektir). Özerklik, sonu olmayan bir hareket dahilinde kendi kendini yaratan, aynı zamanda hem bireysel, hem de toplumsal bir aklın düşünsel/yansıtıcı eylem tarzıdır.”

Castoriadis, genç yaşta girdiği Komünist Partisi’nden hızla uzaklaşır. Bu uzaklaşmaya yol açan esas etmen, Stalinci olarak tanımladığı Komünist Partisi’nin, “siyasetinin, yöntemlerinin, iç rejiminin reaksiyoner bir nitelikte” olmasıdır. Komünist partileri, özgürlüğün emekçilerin kendi eserleri olacağı fikrinin tam tersi yöne doğru gelişmişler, özgürlüğü boğan kurum ve tahayyüllerin taşıyıcısı olmuşlardır. Komünist söylemde özgürlük, büyük harflerle ve tekil olarak yazılan, soyut ve içi boş bir kavramdır. Ateşli tiradlar söylemeye ya-

rar. Komünist pratikte ise ne özerklik vardır ne de özgürlük. Tam tersine, partiye, ağabey partiye, parti hiyerarşisine, tarihi materyalizmin buyurdularına tâbiyet vardır.

Yunanistan'ı terk etmeden önce Troçkizmin, kendi tabiriyle en "goşist fraksiyonuna" dahil olan, Fransa'ya geldikten sonra da bunu bir müddet sürdüren Castoriadis, Troçkizmden de hızla kopar. Bu kopuşun kökeninde Rus devrimini çözümleme konusunda, geleneksel Troçkizmle kendisi arasında ortaya çıkan büyük uçurumdur. Troçkist ilmihâl, o dönemde, Rusya'yı dejenere olmuş bir işçi devleti olarak tanımlar. SSCB ise, sosyalizme geçiş aşamasındaki bir toplumdur. Ayrıcalıklı bir bürokrat sınıfı iktidara el koymuş ve devrimi boğmuştur, ama üretim araçlarının ortak mülkiyeti ve plânlama gerçekleştirilmiş, dolayısıyla "gerçek sosyalizmin" üzerinde yükseleceği altyapı hazırlanmıştır. Bu katı ilmihâle göre, Rusya'da devrim büyük ölçüde gerçekleşmiş, geriye devrimi yolundan çıkaranların devrilmesi kalmıştır. Troçkizm, bürokratik devletin sapmalarını eleştirir. Castoriadis için ise, devrim ne üretim araçlarının devlet mülkiyetine geçmesi, ne plânlama ne de komünist partisinin iktidarındır.

Her şeyden önce, devrim bir an değil, bir süreçtir. Devrim gerçekleşmez, devrim kendini her an yeniden kurar ve gelişir. Troçkizmden hızla uzaklaştığı, *Sosyalizm veya Barbarlık* dergisini çıkartmaya başladığı dönemde, Castoriadis devrimin gelişmesini, komünler, sovyetler, fabrika komiteleri gibi, kitlelerin özerk örgütlerinin gelişmesi olarak tanımlar. Devrim sonrası Rusya'sı ise tam tersi yönde gelişmiş ve aynı yönde gelişmeye sebatla devam etmektedir. Özerk kurumların hızla lağvedilmesi, her şeyin merkezi güce tâbi hale getirilmesi, hattâ siyasal iradenin insanların düşünlerine sahip çıkmasıyla, Sovyetler Birliği'nde mutlak tâbiyet toplumu kurulmuştur.

Castoriadis, yeni düzende egemen çatışmanın, yönetenlerle uygulayanlar arasında ve üretim süreci içinde cereyan ettiğini iddia eder. Bürokrasi egemen sınıf konumuna geçmiş, üretim araçlarının ortak mülkiyetinin kullanımını tekeline almış, çalışanların yaşamları üzerine mutlak bir egemenlik kurmuş ve toplumsal yaşamı en küçük ve en uzak detayına kadar denetleyen bir tahakküm mekanizması yerleştirmiştir. Rus emekçilerinin (bu diğer Doğu bloku ülkeleri ve Çin için de geçerlidir) devrimden sonraki durumu, kapitalist sistemde yaşayanların durumundan daha kötüdür. Hem daha fazla sömürülmekte ve ezilmektedirler, hem de tüm mücadele araçlarından yoksundurlar. Bu ikinci nokta, Castoriadis için daha da önemlidir. Emekçi sınıfının, özerk mücadele araçlarını elinden almak, bunların yeniden oluşturulmasını engellemek ve bu yöndeki en ufak girişimi büyük bir şiddetle bastırmak, devrim sonrası düzenin neredeyse asli kaygısı haline gelmiştir. Devrim sonrası düzen, özerkliği bütünüyle lağvetmeyi kendine ana hedef seçmiştir.

Bu olgu karşısında, akla doğal olarak gelen ilk soru, “tarihin ilk muzaffer proletarya devriminden çıkan iktidar, kitlelerin en etkili biçimde ezilmesi ve sömürülmesinin aracı haline nasıl dönüştü?” sorusudur.

Castoriadis, devrim sırasında emekçilerin yalnız kapitalistlerin mülkiyetlerine el konulmasını talep etmediklerini, sovyetler ve fabrika komiteleri kurarak, açık biçimde üretimi yönetmeyi talep ettiklerini belirtir. Bu talep, emekçi kitlelerinin kendilerini, üretimi, toplumu özerk biçimde yönetmek arzusunun ifadesidir. Bu yolda ilk tökezleme, yönetim yetkisinin Bolşevik partisine devredilmesidir. Bunu, işyerlerinde sendika liderlerinin yönetici olması izler. Emekçiler, yeni toplumun yeniden kuruluşunun sorumlusu olmaktan çıkarlar. Parti ve sendika aygıtlarının ürettiği kişilerin emirlerinin uygulayıcısı olurlar.

Bunun yanında, Bolşevik partisi giderek kendi iç dinamiğiyle gelişmeye, toplumdan tecrit olmaya başlar. Bir tür ayrıcalıklı zümrenin yönetim aygıtı haline dönüşür. Castoriadis için, bu gelişmenin kaynağında, partinin mutlak biçimde toplumu yönetme yetkisine sahip olduğu fikrinin küçük bir hücre sekreterinden politbüroya kadar, partiyi baştan aşağı kaplamış olmasıdır. Partinin temelinde artık her şeyi yönetmek yetkisinin kendisinde olduğu, “tanım gereği doğruyu elinde tuttuğu” inançları yer almaktadır. Bu yapı içinde muhalif olmak, karşı-devrimci olmak demektir. Toplumun her alanını yönetme yetkisinin kendisinde olduğu fikriyle, doğrunun tekeli elinde bulundurduğu inancının birleşmesinden, emekçilerin ve daha genel anlamda toplumun tüm özerklik beklentilerini karşı-devrim olarak algılayan bir tahakküm sistemi ortaya çıkar.

1950’lerde Castoriadis, Sovyet devriminin sonrasındaki gelişmelerin bize iki şeyi öğrettiğini belirtir. Birincisi, sosyalist devrimin hedefini değiştirmek gerekir. Üretim araçlarının özel mülkiyetinin ortadan kaldırılması değil, yöneticiler ve uygulayıcılar arasındaki hem üretim sürecinde hem de toplumsal yaşamda var olan kalıcı ayırımın lağvedilmesi, devrimin esas hedefi olmalıdır. İkinci hedef, birincisini tamamlar. Toplumsal dönüşüm kitlelerin kendi eseri ve sadece kendi eseri olmalıdır. Başta “öncü güçler” olmak üzere, hiçbir kesim bu dönüşümün yönünün ve biçiminin belirlenmesini denetimleri veya tekelleri altına almamalı, alamamalıdır.

Buna rağmen, 1950’nin sonlarına kadar, Castoriadis proletaryadan devrimci bir rol beklemeye devam eder. Beklediği, basit anlamda bir devrimci rol değildir. Proletaryanın, yaratıcı eylemi ve bu bağlamda özerklik arayışının, en azından bilkuvve taşıyıcısı olduğuna inanır.

Fakat 1960 başlarından itibaren, Castoriadis, kelimenin

sözlük anlamıyla proletaryanın, klâsik Marksizmin kendisine atfettiği ayrıcalıklı rolü ne nicel ne de nitel olarak gerçekleştirme olanağının olmadığını vurgular. Bunun hemen ardından, Marksizmin kendisinin devrimci projeye zıt olduğu fikrini savunmaya başlar. Marksizm, “insanların kendi tarihlerini yaptıkları” ve “gerçeğin kaynağının, özellikle siyasette, ne gökte ne de kitaplarda değil, toplum içinde yaşayan insanların canlı faaliyetlerinde yattığı” fikirlerine bütünüyle zıt bir çizgidedir. Bu iki fikrin geçerli olmadığı bir devrimci tahayyül, insanî ve toplumsal özerklik projesinin taşıyıcısı olabilir mi?

Castoriadis'in 1964-65 yıllarında *Sosyalizm ve Barbarlık* dergisinde bir dizi makale olarak yayımlanan, “Marksizm ve Devrimci Kuram” [Türkçe tercümesi, İletişim yayınları, 1997, çev: Hülya Tufan] makalesindeki tezlere varması için, önce Marx'ın kapitalist ekonomi çözümlemesini eleştirmesi gerekecektir. 1950'lerin ikinci yarısından itibaren adım adım ilerleyen bu çabanın sonucunda Castoriadis ilk yanlış adımın, Marx'ın ekonomi politiği bir doğa bilimi olarak kurmaya çalışmasıyla attığını belirtir. Marx'ın bu amacına ulaşabilmesi için, “ekonomi politiğin nesnelere nesnelere dönüşmesi gerekir”. Gerçekten de *Kapital*'de emekçiler ve kapitalistler, basit ve saf nesnelere yer alırlar. Bunlar, doğa kanunları konumundaki iktisadî kanunların, kör ve bilinçsiz bir araçlardır. Bu çerçevede iktisat, toplumsal mekanizmanın mühendislik bilimidir. İktisadın gerçekten kendisi böyle olmasa bile, bu biçimde tasarlanabilmesi için, insanların ve toplumsal sınıfların eylemlerinden bağımsız, nesnel kanunlara tâbi bir pratikler alanı olarak algılanması gerekir. Bu pozitivist nesnellik arayışı içinde, Marx'ın sistemi insanları iktisadî faaliyet karşısında bütünüyle biçare nesnelere dönüştürmeye başlar. Bu iktisadî olgunun nesneliliği iddiası, ekonomi politiği toplumsal yaşama hızla yabancı kılacaktır.

Bu nesnel kanunlar dünyasında ne tarihi yaratan insan vardır, ne de emekçilerin özgürleşme yolundaki pratikler bütünü'nün (praksis) yol açtığı beklenmedik gelişmeler. Marx, bu nesnel mekaniğe dalıp, ekonomiyi çözümlenmeye kalkışınca, gerçekleşmeyen bir dizi öngöründe bulunur. Bunların en anlamlıları, kapitalist sistemde emekçilerin mutlak veya göreceli olarak yoksullaşmalarının kaçınılmaz olduğu ve kâr oranının eğilimsel düşüşüdür.

Mutlak veya göreceli fakirleşme 19. yüzyıl sonundan itibaren, en azından ileri kapitalist ülkeler emekçilerinin ufkundan kaybolur. Çünkü gerçek yaşamda hiçbir zaman mutlak bir nesne konumuna düşmeyen emekçiler, örgütlenerek, mücadeleler vererek, en azından sömürünün daha da artmasını engellerler. Castoriadis, bu sınıf savaşlarının en somut sonucunun, uzun dönemde, emek verimliliğinin artmasına paralel olarak gerçek ücretin üç aşağı beş yukarı artması olduğunu hatırlar. Diğer taraftan kapitalistler de, kapitalizmi bir ölçüde denetim altına alırlar. Kapitalizm, ayakta kalabilmek için, iktisatçıların idealize ettikleri pazarı ortadan kaldırır. Onun yerine, gerçek güç ilişkilerine dayanan bir bölüşüm mekanizmasını benimser. Çünkü, Marx dahil olmak üzere, iktisatçıların varsaydıkları gibi, ürünün farklı üretim araçları (sermaye ve emek) ve üretim üniteleri arasında, bunların üretime katkıları şaşmaz bir biçimde hesap edilerek bölüşülmesi, gerçekleşmesi mümkün olmayan, gerçekte bir anlamı olmayan bir fikirdir. İktisatçılar, bölüşümün böyle yapıldığı inancını yayarak, bölüşümün aslında kazanılmış konumlar ve güç ilişkileri içinde gerçekleştirildiği olgusunu bir sis perdesi arkasında saklarlar.

Marx'ın iktisadî çözümlerinde benimsediği nesnelci, doğa kanunlarını iktisadî-toplumsal yaşamda arayan tavır, onun siyasal çözümlerinde daha geri plânda kalır. Ama en sistemli çözümlenme ve bu bağlamda en anlamlı çözüm-

leme *Kapital*'dir ve *Kapital*'de ortaya çıkan manzara, insanî özerkliğin bütünüyle reddedildiği, somut insanların üretim araçları ve üretim ilişkileri mekanizmasının dışlıları konumuna indirildiği kadim bir tarih anlayışıdır. Bu anlayış içinde, tarihi yaratan ve yapan somut insanlara yer yoktur. Tarih yaratan ve yapan insan, eğer varsa, mutlak olarak soyuttur. Marx'ın çözümlemesinde doğa kanunlarının sisli perdesi içinde kaybolan soyut bir yaratıcı insan kavramının oynadığı rol, ekonomi politiğin çözümlemesinde soyut emek kavramının oynadığı role benzer. Elle tutulmaları, insanî ve toplumsal pratikler alanında somut bir yere yerleştirilmeleri mümkün değildir. Bu kategorilerden yola çıkarak ne kapitalizmin somut gelişmesi doğru biçimde öngörülebilir, ne de kapitalizm sonrası toplumun özerkliği güçlendirici vasıflarının izleri bulunabilir.

Doğal olarak Castoriadis, sosyalizmi de özerklik sorunsalı içinde ele alacaktır. Sosyalizm bir kader veya mekanik bir diyalektiğin yarattığı bir oluşum değil, bilinçli bir yaratım girişiminin tezahürüdür. Bilinçli bir girişimin ürünü olduğu içindir ki, bu oluşumun önceden toplumsal tahayyülde biçimlenmesi ve değerlendirilmesi, somut pratikler içinde hayat bulması gerekir. Devrimci faaliyetin esas işlerinden birisi, kurulacak toplumun suretinin bugünden ve mümkün olduğunca toplumsal tahayyül içinde biçimlenmesine çalışmaktır. 1957'de yayımlanan, "Sosyalizmin İçeriği" başlıklı yazısında, Castoriadis sosyalizm tasarımının ana eksenine özerkliği yerleştirir: "*Sosyalizm, insanların kendilerinin tüm toplumsal faaliyetleri örgütlemeleridir.*" Bunun için, kapitalist düzendeki temel yabancılaşma etmeninin etkisiz hale getirilmesi gerekir. Bu yabancılaşma etmeni, çalışma düzeninin teknolojik yapısında yatar. Bu yapı, insanı nesneleştirmekte, araçlaştırmaktadır. Bu teknolojik yapı içinde, çalışma düzeni emekçilere mutlak biçimde egemen olmak-

ta, onların özerk varoluşlarını geliştirmelerini engellemektedir. Emekçiler daha fazla gelir elde etseler, daha fazla tüketim olanağına kavuşsalar da, bireysel ve toplumsal tahayyüllerinde bu teknolojik yapının esiridirler. Bu durum, onları kendi özerkliklerini ifade etmekten aciz kılar. Çünkü, geleceğe yönelik, toplumun dönüşmesine yönelik tasarımlarında kendilerine bir yer bulamazlar. Kendilerini dönüşümün bir öznesi, özne olmasa bile hiç olmazsa aktörü olarak düşünemezler. O teknolojik yapının üretim yanındaki, bir o kadar önemli işlevi, insanı yarattığına yabancı kılmak ve böylece, yarattığını değiştirmeye girişmesinin de bir o kadar mümkün ve doğal olduğunu, toplumsal tahayyülden mümkün olduğu kadar uzak tutmaktır.

Castoriadis için devrimci örgütlenme, öncü parti kavramını bütünüyle dışlar. Sosyalist devrim, kitlelerin özerk eylemlerinin bir sonucu olmalıdır. Eğer devrimci hareketi anında boğmak istenmiyorsa, onu yönetmek söz konusu olamaz. Devrimci örgütlenmenin bir tek işlevi vardır: kitlelerin mücadelesinin aracı olmak.

“Devrimci örgütün temel işlevi, emekçilerin günlük mücadelelerini kolaylaştırmak olduğu gibi, onların evrensel toplum sorunlarının bilincine varmalarını kolaylaştırmaktır. Bunu, bürokratik ve reaksiyoner ideolojik mistifikasyonlara karşı savaş açarak ve özellikle, kendi eylem ve müdahale tarzında örnek teşkil ederek gerçekleştirebilir. Bu eylem ve müdahale, her zaman, emekçilerin mücadelelerini kendilerinin örgütlemeleri ve yürütmeleri yönünde olmalıdır. Aynı zamanda devrimci örgüt, kendi kendini yöneten bir topluluk olarak kendini var etmelidir.”

Doğrudan demokrasi, mümkün olduğu kadar temsilî demokrasiye tercih edilmelidir. Çünkü temsilî demokraside, birisinin adına konuşmak, adına konuşulmanın elinden söyleme hakkını fiilen almak demektir. Castoriadis için tem-